

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Strängnäs, Skramle och Tomtebodas: tre urnordiska runinskrifter

Gustavson, Helmer & Swantesson, Jan O.H.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2011_306

Fornvännen 2011, s. 306-321

Ingår i: samla.raa.se

Strängnäs, Skramle och Tomteboda: tre urnordiska runinskrifter

Av Helmer Gustavson och Jan O.H. Swantesson

Gustavson, H. & Swantesson, J.O.H., 2011. Strängnäs, Skramle och Tomteboda: tre urnordiska runinskrifter. (Strängnäs, Skramle and Tomteboda: Three Runic Inscriptions in Proto-Norse.) *Fornvännen* 106. Stockholm.

This paper offers readings and interpretations of three runic inscriptions in Proto-Norse found in Sweden – two of them recently. One is from Strängnäs in Södermanland, the second from Skramle near Arvika in Värmland and the third from Tomteboda near central Stockholm. Fewer than 400 inscriptions in the Older Futhark are known. Thus publication is important even if the interpretations cannot always be conclusive. This is due both to our lack of understanding of the period in question and to damage the stones have sustained. To facilitate the reading, modern techniques such as laser scanning and digital analyses of the carved grooves have been applied. The linguistic background, leading to possible interpretations, is discussed.

*Helmer Gustavson, Skestavägen 43, SE-163 51 Spånga, Stockholm
margareta.gustavson@comhem.se*

*Jan O.H. Swantesson, Avdelningen för ekofilosofi, Karlstads universitet, SE-651 88 Karlstad
jan.swantesson@kau.se*

Av de omkring 370 kända runinskrifterna med de äldre runorna finns drygt 50 på stenar och hållar. Strax över tjugo är från nuvarande svenskt område. Det ringa antalet gör publiceringen av nyfynd av sådana monument viktig, vare sig det rör sig om en mycket omfattande inskrift som nyfyndet hösten 2009 vid Hogganvik i Mandal i Vest-Agder i Norge (Knirk 2009) eller inskrifter av mer blygsamt omfång. I denna uppsats redovisas tre kortare inskrifter från Sverige, som inte tidigare har publicerats separat.

Få av de urnordiska runinskrifterna har en tolkning som forskarna är ense om. Redan vår begränsade kunskap om förhållandena under den aktuella tiden kan göra en tolkning av en inskrift osäker. Till detta kommer att inskriften kan vara skadad, innehållet i runföljden kan medvetet ha fördunklats, eller så har den aldrig varit språkligt

betydelsebärande. I vissa fall råder tvivel om huruvida inskriften är äkta. Inskrifterna på de tre stenarna från Strängnäs i Södermanland, Skramle i det värmländska Gunnarskog och Tomteboda i Solna nära Stockholm belyser dessa problem.

Modern teknik och dess tillämpning

Av de tre undersökta stenarna var Skramlestenen svår att läsa i sin helhet på grund av sprickor, nötning och vittring. Enbart okulär besiktning och släpljusfotografering var inte tillräcklig för en säker läsning. Därför gjordes 1996 en laserskanning av inskriften. Utrustningen är väl beprövad och har mellan 1994 och 2003 bl.a. använts för att genom upprepade mätningar beräkna vittringens hastighet på ett 20-tal hållristningar i södra och mellersta Sverige (Swantesson 2005 & 2010). Även i runologiska sammanhang har tekniken använts

med framgång. Speciellt gäller detta vid vittrade eller delvis nernötta runinskrifter, där läsning med traditionella metoder kan vara svår (Swantesson & Gustavson 2005).

I runologiska sammanhang finns flera fördelar med att använda digitalt insamlat material. Noggranna isaritmkartor över inristade runor kan snabbt framställas, likaså tredimensionella bilder och digitala skuggbilder som liknar släpljusfotografier. Allt ses direkt på en dataskärm och betraktningvinklar m.m. kan lätt ändras. I de digitala skuggbilderna kan det imaginära ljusets riktning varieras så att olika delar av runorna framträder på bästa sätt. Ytterligare en fördel med det digitalt insamlade materialet är att man slipper störningar på grund av imålning och färgnyanser på stenen. Alla data som bearbetas är noggrant uppmätta höjdvärden.

Trots fördelarna med laserskanning och annan modern teknik som digital fotogrammetri måste vi vara försiktiga när vi använder oss av dessa metoder. Det finns risk för en övertro på vad tekniken kan åstadkomma. Den kan aldrig helt ersätta gängse undersökningsmetoder utan utgör endast ett komplement till dessa. För att rätt kunna utnyttja avancerad teknisk utrustning måste vi känna till både dess fördelar och dess begränsningar. För en runolog som skall läsa och tolka en inskrift innebär det att uppgiften blir svårare än då arbetet sker enbart med hjälp av äldre metoder. Det krävs fortfarande lika goda kunskaper i de språkliga sammanhangen, men nu även kunskaper om när modern teknik kan tillföra något och när den inte kan det.

Strängnässtenen

I juni 1962 påträffade man ett stycke sandsten med runinskrift (fig. 1) vid rivningen av en spis i ett hus på tomt nr 3 i kvarteret Kungsberget vid Klostergatan 4 i Strängnäs. Inskriften löper från höger till vänster och lyder:

...rilāR · wodinR ·

5 10

Enligt muntligt meddelande till riksantikvarien Sven B.F. Jansson från museiintendenten Carl Gustaf Blomberg hade stenen blivit satt på plats tillsammans med mursten i tegel. Spisen, av ty-

pen sparspis av järn, hade enligt Blomberg troligen uppförts i slutet av 1870-talet. Landsantikvarien Ivar Schnell höll just på att arbeta med förlaget Allhems landskapsbok *Södermanland* och bad Jansson om en bild och beskrivning av stenen till boken. Denne sände ett underhandsmeddelande med uppgiften att inskriften på stenen löd ...rilāR · wodinR och kommenterade som följer.

»Vi möter här två välkända ord. Det första är det i flera urnordiska inskrifter belagda, dunkla ordet erilaR, det andra ordet är otvivelaktigt Oden. Denna inskrift kommer att sätta myror i huvudet på oss runforskare.»

Snell (1965, s. 77) publicerade ett foto av stenen jämte en bildtext som i det närmaste överensstämde med Janssons och en uppgift om förmodad datering till 400-talet.

I ett brev till Jansson 1968 frågade professor Otto Höfler i Wien om inskriften var äkta och när den skulle göras offentlig. I ett svarsbrev meddelade Elisabeth Svärdström vid Riksantikvarieämbetet att de 7 cm höga runorna innanför ramlinjerna på stenen till formen var urnordiska, men att inskriften enligt Janssons och hennes egen uppfattning var sentida. Höfler arbetade vid denna tid med *erilaR*-inskrifter och återkom i ett brev med frågor om äktheten. En förfalskning skulle förutsätta att förfalskaren var förvånansvärt väl insatt i ljudhistoriska förhållanden och hade gått ganska raffinerat till väga, påpekade han. Skulle inskriften bekantgöras och diskuteras kritiskt? Svärdström svarade att riksantikvarien hade för avsikt att publicera inskriften i *Fornvännen*. Hans arbetsbördor hade varit orsak till att en publicering blivit försenad. Sakkunnig granskning av stenen skedde enligt henne först ett par månader efter påträffandet, och uppgifterna om fyndomständigheterna var knappa och något oklara. Järnspisen var av en typ som tillverkades först på 1910-talet. Även professor Wolfgang Krause i Göttingen fick kopior av breven till Höfler. Ingen publicering av inskriften skedde dock. Brevväxlingen finns i Riksantikvarieämbetets arkiv ATA och i Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen.

Redan hösten 1962 gjorde konservatorn Arne Strömberg, chef för Riksantikvarieämbetets tek-

Fig. 1. Runstenen från Klostergatan 4, Strängnäs. Stenens totala längd är 21 cm. Foto L. Kitzler Åhfeldt. —The rune stone from Klostergatan 4, Strängnäs. The inscription ...*riḷar • wodinn* ., reads right to left.

niska avdelning, en geologisk undersökning av stenen. I sitt utlåtande framförde han att ristningen avgjort inte gav intryck av att vara färsk. Vitt-ringsperiodens längd kunde dock inte avgöras. En svag vittring hade ur ristningsspåren avlägsnat alla rester av krossad kvarts och därtill något förgrovat kornreliefen i spåren i sandstenen. Han bedömde att stenytan vid ristningstillfället hade varit större än vid undersökningstillfället och att stenen senare hade brutits sönder (Strömberg 1962).

År 2007 skannade Laila Kitzler-Åhfeldt inskriften med optisk 3D-skanner. Dessförinnan undersöktes stenen okulärt av Helmer Gustavson och Runo Löfvendahl vid Riksantikvarieämbetet för att klargöra om inskriften tillkommit i sen tid eller inte. Enligt Löfvendahl (2002) är den 21 cm långa, 13 cm breda och 7,5 cm tjocka stenen en brunröd jotnisk sandsten med vita zoner och fläckar på de ställen där järn inte fällts ut i oxiderad form. Sandstenens ursprung kan inte lokaliseras närmare, men den är av mälär-, roslags- eller gävletyp. Bergarten är tät, kvartsitisk med millimeterstora korn av huvudsakligen kvarts men också kalifältspat. Inga rester av bevaxning kunde noteras. På ena kortsidan finns slagskador, som

ser färskare (ljusare) ut än själva ristningen. Ristningsytan är nästan helt plan och är med säkerhet bearbetad och utjämnad i motsats till baksidan som är bucklig. Runorna är jämnt och symmetriskt huggna, 0,8–1,1 mm djupa, v-formade och i snitt 4 mm breda. Ramlinjerna är något djupare huggna än runorna. De är 1,0–1,5 mm djupa, och likaså v-formade och omkring 4 mm breda. Tjära har droppat ner på ristningsytan nedanför nedre ramlinjen och runnit ner på smalsidan och något litet in på baksidan. Fläcken på ristningsytan är cirka 18 mm lång längs ramlinjen och 9 mm bred. Några tjärstänk finns på ristningsytan, dock inget i själva ristningen. En datering av tjäran med ^{14}C -metoden skulle kunna ge en viss åldersbestämning av ristningen. Det är dock svårt att med denna metod säkert datera i tidsintervaller som gäller nyare tid. Att en ristning inhuggen i en runsten av kvartsit framträder ljusare än själva stenen är inte ovanligt. Löfvendahls slutsats är att ristningen troligen är äkta.

Ristningen ser nygjord ut och man har som vi sett undrat om den kan vara sentida. Det är ganska naturligt, eftersom ristningen till formen är helt korrekt och ser fräsch ut. Det är emellertid inte ovanligt att ristningar och inhuggningar be-

varas mycket väl i kvartsit, då vittringen av sådana bergarter sker mycket långsamt i vårt klimat. Hällristningar från bronsåldern i en annan typ av kvartsitisk sandsten vid Järrestad i närheten av Simrishamn är t.ex. fortfarande i ett nästan perfekt och orört skick (Swantesson 2010). Trots att hällristningarna är betydligt äldre än runinskrifterna har de alltså bevarats utan att vara synbart påverkade av någon nedbrytning.

Ytterligare belägg för att inskriften på stenen kan vara ursprunglig lämnades av Kitzler Åhfeldt (2007). I ett pilotstudium av ristningen inför denna uppsats gjorde hon med hjälp av en optisk 3D-scanner en huggspårsanalys av delar av runorna **5 w**, **7 d** och **10 R** i inskriften samt av de två ramlinjerna. Syftet var att jämföra dem med digitala uppmätningar av runor i Sparlösastenenens äldre inskrift, på Tunnerstadsstenen från Visingsö och Rökstenen, alla från vikingatiden, och därtill på fem runstenar ristade på 1990-talet. Strängnässtenen 3D-scannades och resultatet blev en tredimensionell digital bild av objektet som analyserades med hjälp av programvara för 3D-bearbetning. Ett antal variabler som beskriver huggspårens utseende i tvärsektion och i spårbottnen längs huggriktingen i de nämnda inskrifterna analyserades med hjälp av diskriminantanalys, varigenom karakteristika för varje ristning och hur de skiljer sig åt sinsemellan kunde fastställas. Strängnässtenens huggspår ger enligt Kitzler-Åhfeldt (2007) ett ålderdomligt intryck och liknar i första hand Sparlösastenenens, i andra hand Visingsöstenens och i tredje Rökstenens. Samhörigheten är klart störst med de stenar som språkligt och runologiskt kan dateras till 800-talet. Likheter med huggspåren i de nämnda runstenarna från vår tid är mycket begränsade. Huggspåren i Tomtebodafragmentet är av en helt annan karaktär. Men metoden har inte prövats tidigare och materialet är begränsat. En felkälla kan t.ex. vara att stenarna är av olika bergarter.

Att Sven B.F. Jansson och Elisabeth Svärdström av språkliga skäl ifrågasatte inskriftens äkthet är förståeligt. Till detta tvivel bidrog enligt Svärdström också de oklara fyndomständigheterna. Janssons spontana reaktion var att inskriftens ord *eril* och (guda)namnet *Oden* skulle »sätta myror i huvudet på oss runforskare». Båda orden är ju av nästan mytisk karaktär. Om stenen

är äkta torde ursprungsplatsen ha varit Strängnäs med omnejd. Sålunda tycks Selaön öster om Strängnäs ha varit bebyggelsehistoriskt betydelsefull. Dit for sagokungen Granmar för *at taka veizlu í ey þeiri er Sili heitir, at búum sínum* (Ynglingasaga 39, ed. E.Wessén 1952). Svante Fischer (2009, s. 257) har betonat den centrala betydelsen hos Tuna vid Kolsundet.

Av inskriften är det med punkter omgivna ordet **wodinn** fullständigt bevarat bortsett från att ett stycke av nedre spetsen av huvudstaven och av den vänstra bistaven i **10 R** saknas. Spetsen av den högra bistaven träffar basen av **9 n**. Runorna i inskriften möter den övre och undre ramlinjen, bortsett från **6 o** som inte når helt upp till ramlinjen. Otto Höfler reagerade i ett senare brev 1968 på ordformen **wodinn** och menade som vi sett att om inskriften var falsk så måste det ha rört sig om en raffinerad förfalskare, en som kände till det ljudhistoriska bortfallet av ändelsevokal efter lång vokal i urnordisk tid (»... in einer Zeit, in der ... der Endungsvokal nach den langen *ō* in **wodinn** schon geschwunden gewesen wäre.»). Till Höflers påpekande kan läggas a) att en förfalskare också skulle ha behövt känna till att en inskrift med de äldre runorna kunde vara vänsterlöpande till skillnad från vår tids högerlöpande text, och b) att ingen uppseendeväckande diskussion av orden *erilaR* och *wōðinaR*, som skulle kunna ha inspirerat en förfalskare, tycks ha pågått i slutet av 1800-talet. Erik Norens betydelsefulla och uppmärksammade tolkning av inskriften med bl.a. ordet *erilaR* på den värmländska Järsbergsstenen publicerades först 1918. Inte heller den oäkta inskriften *Wodana hailag* på Kerlichspännet från Rheinland-Pfalz (Henning 1889, s. 156) kan ligga bakom inskriften på Strängnässtenen.

Det lexikala morfemet i inskriften är ett urnordiskt **wōð-* (< ieur. **wāt-*), till vilket *u*-stammen fvn. *ōðr*, adj. »rasande, vild, besatt»; subst. »sinne, tanke, diktning, dikt» hör liksom guda-namnet *Óðinn*. I etymologiska ordböcker är orden *Óðinn* och *ōðr* utförligast behandlade i *Våre arveord* (2007, s. 825 f) och senast i *Íslensk orðsifjabók* (2008, s. 684). Enligt dem finns olika *n*-suffixbildningar till germ. **wōð-* (ursprungligen en *u*-stam), nämligen suffixet *-ana-* i *Óðinn* och suffixvarianten *-ina-* i medelengelskans *wednesdei* »onsdag» (med i-omljud *ō*>*ē*). Språkhistoriskt skulle

wodinn återge ett relativt sent stadium med synkope av ändelsevokal, jämför Stentoftens **hAri-wolafn** (KJ 96) och Björketorps **hAerAmAlAusn** (KJ 97).

Det urnordiska **wōðu-* förekommer i mansnamnet *Wōðurīðar* i dativformen **woduride** på KJ 72 Tunestenen och i den med det privativa prefixet *un-* försedda Gårdlösa-fibulans **unwōðin** (KJ 12) alternativt **unwodz** (L. Peterson u.å.), vilket skulle kunna tolkas som »den icke rasan-de»; i det förra fallet en *i*-stamsavledning till **wōðu-* i det senare fallet ett rotnomen. Att guden kallades både *Óðinn* och *Óðr* i den fornvästnordiska litteraturen hänger möjligen samman med att den utvidgade formen återspeglar en ursprungligare föreställning (numen) om gudomen (Meid 1957, s. 86, 117). Gudanamnet *Oden*, som Jansson troligen avser, finns inte belagt i steninskrifterna med de äldre runorna men väl i formen **wodan** på bygelfibulan från Nordendorf från 500-talets senare hälft (Düwel 2008, s. 63 f) och på kraniefragmentet från Ribe från omkring 725 (Stoklund 2004a, s. 27 ff). Inskriften **wodana hailag** på Kärlichfibulan torde som sagt vara en förfalskning (Krause & Jankuhn 1966, s. 8). Om grupperna av språkligt-geografiska belägg för gudanamnet, se Hultgård 2007, s. 759 f, 773. Jón Axel Harðarson annorlunda uppfattning (2008) att suffixbildningen i gudanamnet är *-īna-*, d.v.s. att den urg. namnformen var **Wōðina-*, är inte av någon betydelse i detta sammanhang. Inskriftens **wodinn** kan formellt vara en bildning med suffixet ieur. *-no-* (germ. *-na-*), d.v.s. *-ana-*, *-na-* eller *-īna-*. I alla tre fallen skulle synkopereglererna kunna föra till formen **wodinn**. I fallet med förlängd vokal före suffixet kanske för att markera ett avstånd mellan grundbegreppet **wōþuz* och det avledda begreppet (jfr Meid 1957, s. 88 f). I germanska språk används suffixet *-īna-* för att bilda adjektiv som anger bl.a. beskaffenhet och slag (Meid 1967, s. 110 ff). Från betydelsen »av ett visst slag» har också utvecklats en betydelse »böjd för, med anlag för», t.ex. fornisl. *heppinn* till substantivet *happ* »lycka» (Wessén 1958, s. 42). Det är alltså möjligt att inskriftens eril benämnt sig som »erilen med anlag för (gudomlig?) besatthet (*ōðinn*)». Man kan här jämföra med andra ord på *ōð-* som fvn. *ōðifullr* »galen» och *ōðimaðr* »man med häftigt humör» (Norrøn ordbok 2008).

Som framgår av fig. 1 är inskriften inte fullständig bevarad. Stenens övre kant mot ristningsytan är något avrundad och smalsidan där lutar något utåt. Den högra kortsidan står vinkelrätt mot ristningsytan och verkar vara avhuggen. Vid den vassa kanten där saknas ett stycke av den övre hälften av huvudstaven i 1 r. I det nedre vänstra hörnet av ristningsytan har något litet av ramlinjen och av den lodräta avgränsningslinjen gått förlorat. Stenens nedre kant är skarp, bortsett från några bortslag. Genom brottskadan till höger torde början av inskriften saknas, varför den nu inte bildar en syntaktisk enhet. I de kända eril-inskrifterna ingår formeln »jag erilen» i minst fyra, förmodligen sex fall. Om Strängnäsinskriften är äkta borde formeln också ha uppträtt här, och inskriftens **wodinn** därmed inte avse guden Oden utan vara ett namn på en person.

Det flitigt diskuterade ordet *erilaR*, som också förknippats med orden *herul* och *jarl*, förekommer i något varierad form i nio eller möjligen tio inskrifter (KJ 16 Bratsberg, 27 Kragehul, 29 Lindholmen, 56 Veblungsnes, 69 Rosseland, 70 Järsberg, 71 By och Trollhättan nyfynd 2009 samt 128 Väsby och Åskatorp). Den sistnämnda finns på två brakteater från samma stamp, men runorna har delvis olika form. Belägget på Strängnässtenen är det första från Mälardalen. Inskrifterna dateras till 400- och 500-talen och är från danskt, norskt och svenskt område, vilket skulle kunna tala för att det rör sig om en formel. De finns lätt tillgängliga hos Vadim Kazanskij 2001, som mer allmänt diskuterar de tre nämnda ordens ursprung. Ordet betecknar sannolikt inte något folkslag utan snarare en samhällsgrupp eller är en titel (Düwel 1992). Möjligen går det tillbaka på kultiska realiteter (Hultgård 2009).

Runografiskt är det värt att lägga märke till att bindrunan **ar** används i inskriftens *erilaR*. Av de fem urnordiska inskrifter där den förekommer (MacLeod 2002, s. 40, 48) är två just i ordet *erilaR* (KJ 16 Bratsberg och 27 Kragehul). Ett tredje sådant *erilaR* påträffades 2009 i en brakteatinskrift från Trollhättan. Påfallande är också förekomsten av bindrunor i *ek erilaR/irilaR*-inskrifterna, vilket enligt Mindy MacLeod kan bero på att man på detta sätt har velat dra läsarens intresse till denna del i inskrifterna (2006, s. 196). Anmärkningsvärt är att Strängnäsinskriften förmod-

ligen har varit ristad i en sluten ram och att två skiljetecken i form av en punkt förekommer. Punktformat skiljetecken är sällsynt, men finns t.ex. på KJ 61 Kallebysten. Att en inskrift avgränsas av ramlinjer förekommer i två fall, medan ingen annan med sluten ram är känd.

Strängnässtenens oklara fyndomständigheter gör att vi inte kan vara helt säkra på dess äkthet. Men fyra av varandra oberoende geologiska och tekniska undersökningar tyder på att inskriften är äkta, likaså runologiska och språkhistoriska skäl.

Skramlestenen

Våren 1993 påträffades en runsten (fig. 2) vid en arkeologisk undersökning av en medeltida ödegård i Gunnarskogs socken, fornlämningen Raå 595 på fastigheten Stommen 1:77-78 («Skramblerudsudden», karta 1709, LMV R29-25:2) vid sjön Gunnern i Värmland. Vid undersökningen påträffades också rester av ett hus från tiden 400-600 e.Kr. Om den arkeologiska undersökningen, se Svensson 1998, s. 142-149. Runstenen låg i södra stenfoten till hus V som byggdes på 1200-talet och brukades in på 1300-talet. Stenen består av finkornig gråaktig gnejs med utpräglad parallellstruktur (Löfvendahl 1994) och mäter 120 x 105 x 75 cm. Runhöjden är 6-10 cm.

Nyfyndet granskades omgående av Runverket (Marit Åhlén och, något senare, Helmer Gustavson). Stenen bedömdes vara så ömtålig att den borde få ett skyddat förvar (Löfvendahl 1994). Den flyttades därför till brandstationen i Gunnarskog, där den undersöktes, lagades och vissa sprickskador tätades av Riksantikvarieämbetets stenkonservator. Den står nu under ett skyddstak vid Gunnarskogs hembygdsgård (fig. 3).

Med tanke på förekomsten av urnordiska runinskrifter på gammalt norskt område (Østfold och Bohuslän) är det inte så anmärkningsvärt att två av de fåtaliga steninskrifterna med de äldre runorna i Sverige finns just i Värmland. Till KJ 70 Järsberg vid Kristinehamn kommer nu också Gunnarskogs socken i västra Värmland.

Stenen är mestadels finkornig med en del grövre centimeterbredda granitoida skikt. Den var tidigare täckt av mossa och lav och uppvisar tydliga vittringsskador, vilket ger en förgrovad yta. Kvartskornen står kvar, medan framförallt biotit

(svart glimmer) har vittrat bort och efterlämnat gropar (Löfvendahl 1994). En sådan grop finns troligen i mitten av runinskriften. Flera sprickor finns också, bl.a. en som följer gnejsens struktur och korsar runraden med en vinkel av 15°. Då ristaren har velat utnyttja stenens största längd för sin inskrift har det varit svårt att undvika gropar inom ristningen. Detta är troligen också orsaken till att inskriftsriktningen inte följer gnejsens struktur, utan bildar en vinkel mot denna. Vittringen och sprickorna försvårar läsningen av runorna. Inskriftens övre hälft är mer nerött än den nedre och därmed svår att urskilja med blotta ögat.

Vid läsningen har laserskanningen varit betydelsefull och utgjort ett viktigt komplement till upprepade okulära besiktningar och släpljusfotografier. Inskriften läses från höger till vänster (fig. 4). Vår läsning avviker på flera punkter från dem som redovisats av Odenstedt (1994; 1995; 1997). Den är heller inte helt identisk med den som ges av Gustavson 1996 eller Swantesson & Gustavson 2005. Att det finns skillnader beror på att flera av tecknen är svåra att se tydligt samt att mer ingående studier av inskriften såväl i fält som med hjälp av resultat från laserskanningen har gjorts efter 2005.

Det är inte helt lätt att utan vidare läsa inskriften från de skannade bilderna. Det är nödvändigt att betrakta och granska endast ett, eller möjligen några få tecken åt gången, och att då ändra på kontrasten i bilderna så att denna del av inskriften framträder så tydligt som möjligt, då det rör sig om mycket små höjdskillnader mellan de ristade partierna och ristningsytan i övrigt.

Anglisten och runologen Bengt Odenstedt följde utgrävningen vid Skramle och publicerade en preliminär läsning 1994 (mer utförligt 1995). Efter förnyade granskningar 1994-97 publicerade Odenstedt 1997 sin slutgiltiga läsning och en helt ny tolkning på engelska av inskriften. Men hans läsning **opaainri · farkanio** (eller **ka(n)io**) bedömer vi inte vara riktig och hans tolkning »Otha inscribed (the runes) alone. I know of danger» är därmed inaktuell. Läsningen i Gustavsons undersökningsrapport 1996 lyder ---**paahar** ... **farkaio**. Läsningarna skiljer sig alltså åt på flera punkter.

Vår med fetstil återgivna läsning av inskriften lyder, med icke teckenbestämd runa återgiven

Fig. 2. Skramlestenen på fyndplatsen vid Skramle, Gunnarskogs socken, Värmland. Foto Sverre Andersson, Såguddenmuseet, Arvika 1994. —The Skramle stone at its find spot at Skramle, parish of Gunnarskog, province of Värmland.

Fig. 3. Skramlestenen på sin nuvarande plats vid Gunnarskogs hembygdsmuseum. —The Skramle stone at its present location under a shelter at the local historic museum in Gunnarskog.

med vågrätt streck och »osäker» runa med punkt under bokstaven:

--j p a a h a r f a r k a n o
5 10 15

Tydliga begränsningslinjer finns såväl över som under runinskriften. Deras utsträckning framgår tydligast i fig. 3 och fig. 4. Före runa 1 finns plats för högst ytterligare ett tecken. Det är dock osannolikt att något har varit ristat före runa 1. Om så har varit fallet är det numera fullständigt bortvittrat, då inga som helst spår kan iakttagas. Runa 1 består av en lodrät stav som är ristad från runradens övre begränsningslinje och ned till inskriftsyntans mitt. Då den inte längre är fullständigt bevarad går det inte att fastställa dess teckenvärde. Runa 2 är likaledes ofullständig. Den består endast av en lodrät stav som är ristad från inskrif-

tens nedre begränsningslinje upp till halv runhöjd. Odenstedt (1997) anser att de första två tecknen inte är runor överhuvudtaget. Han börjar sin läsning först vid runa 3. Att ramlinjen saknas nedanför runa 1 kan bero på att den liksom tecknets nedre del är bortvittrad. Runa 3 läses tveklöst som ett fullhögt vertikalt j. Såväl laser-skanningen som undersökningar i fält och släpljusfotografier stöder denna läsning (fig. 5).

På sin avkalkering 30/9 1996 antecknade Gustavson att de lodräta strecken i runan var säkra och att runan hade formen $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$. Runa 4 och 5 är utan tvekan p respektive a. Om någon runa varit ristad efter 5 a är osäkert. Vid vissa betraktningar av de digitala bilderna framträder dock ett mönster, som kan vara spår av en runa eller av ett skiljetecken i form av tre punkter. Gustavson (1996) nämner att det ganska långa avståndet mellan runa 5 och 6 kan bero på att partiet är

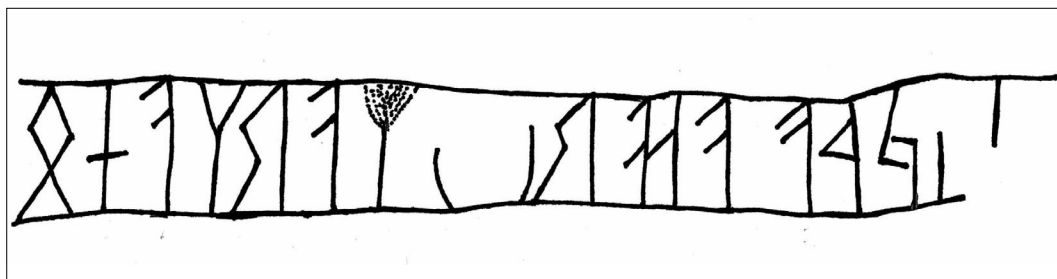

Fig. 4. Skramlestensens inskription. Avritningen är till största delen baserad på laserskannermätningar. Texten läses från höger till vänster. —The complete inscription on the Skramle stone—*j þ a -a hār farkano*, drawn to scale. The reading is mainly based on laser scanner measurements. The text reads right to left.

Fig. 5. De tre första tecknen på Skramlestenen. Av tecken 1 och 2 återstår endast delar av huvudstavarna på grund av skador. Det går därför inte att sluta sig till vad som tidigare stått här. Det tredje tecknet är klart och tydligt en j-runa. Foto Bengt A. Lundberg, Raä. —The first three characters on the Skramle stone. Due to damage there are only vague remains left of the first two. It is impossible to deduce what was written here originally. The third character is clearly a j rune.

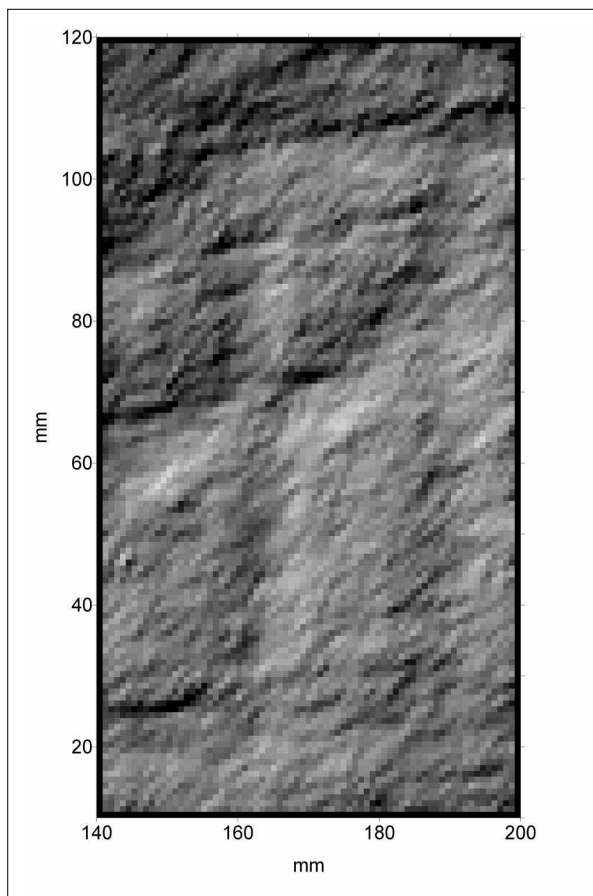

Fig. 6. Digital skuggbild av tecken 7 på Skramlestenen, binderunan $\widehat{h}a$. Det imaginära ljuset kommer från nordväst med en infallsvinkel av 30° . Det framgår av bilden att tecknet **a** har gemensam huvudstav med den vänstra delen av **h** och att bistaven från höger sida når ända fram till denna.

—Digital shadow image of character 7 on the Skramle stone, the bindrunes $\widehat{h}a$, produced by laser scanning. The imaginary light comes from the NW at an angle of 30° . The image demonstrates that the characters **a** and **h** share one staff. Also, the branch from the right reaches all the way to this staff.

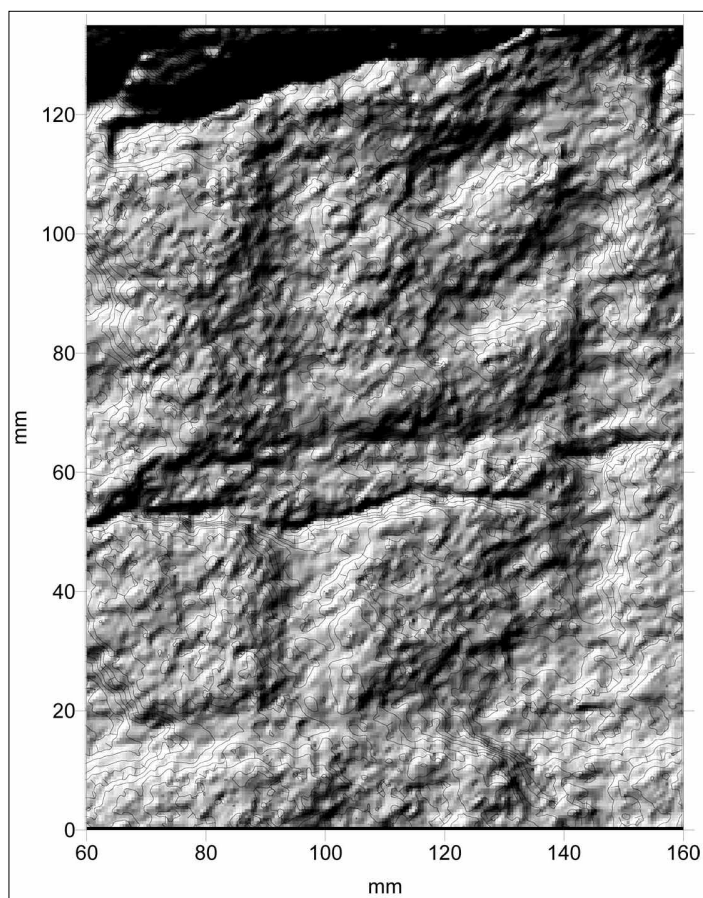
något upphöjt och därför har varit svårt att rista i. Eftersom partiet är upphöjt kan också nednötningen ha varit större här än på stenen i övrigt och ett eventuellt runtecken därför helt ha nöts bort. Runa 6 läses som säkert **a**. Runa 7 är en bindruna $\widehat{h}a$ (fig. 6).

Det framgick såväl i fält som från fotografier och laserskanningen att en tydlig bistav löper utan avbrott mellan de båda lodräta stavarna i runa 7. Från den första lodräta staven i runan går en tydlig bistav snett nedåt vänster och når den andra lodräta staven. Från övre delen av den andra lodräta staven är två bistavar ristade snett nedåt vänster. Stavarna formar alltså en bindruna $\widehat{h}a$ (jfr MacLeod 2002, s. 49). Runa 8 är ett säkert **r**. Tolkningen av det därpå följande ristade strecket är inte självklar. Det består av ett tydligt, klart ristat och i det närmaste lodrätt streck, som

i sin nedre del svänger något åt vänster och som inte når ända upp till den övre begränsningslinjen. Det finns inga skador ovanför den plats där strecket slutar. Sannolikt är det inte fråga om en runa, utan i stället något som är ristat för att avgränsa gropen mitt i inskriften. Odenstedt (1997) läser runan som **i**, medan Gustavson (1996) och Swantesson & Gustavson (2005) har utelämnat tecknet i sin läsning. Gropen är betydligt djupare än samtliga runtecken. Den ligger mitt i en gång av mineralet kalifältspat. Liknande gropar är rätt så vanliga även utanför den ristade ytan på den tämligen kraftigt vittrade stenen. Även om fördjupningen är relativt stor är det mest troligt att den är naturlig. Möjligen kan den vara en skålgrop. Efter gropen är en båglinje ristad med samma kurvatur som gropens vänstra kant. Den går från runradens nedre begränsningslinje och unge-

Fig. 7. Digital skuggbild av tecken 13 **a** och 14 **n** på Skramlestenen. Ljuset kommer från nordväst och på skuggbilden är höjdkurvor med en ekvidistans av 0,5 mm lagda. Då riktningen hos bistaven på **n** sammanfaller med gnejsens parallellstruktur försvåras läsningen.

—Digital shadow image of characters 13 **a** and 14 **n** on the Skramle stone. The light comes from the NW, and height contours with an interval of 0.5 mm are superimposed upon the shadow image. As the direction of the branch of **n** coincides with the schistosity of the gneiss, the reading is difficult.

får halvvägs upp. Inget tyder på att den kan vara en rest av en i övrigt nernött runa. Dess form stämmer inte överens med formen på den nedre delen av någon runa i den äldre futharken. Sannolikt har den ristats för att avgränsa gropen. Av runa 9 är större delen av huvudstaven bevarad, men dess övre parti är skadat. Detta har återgivits med ett prickat område i fig. 4. Vi läser runan med stor tvekan som **f**. Detta stämmer överens med tidigare publicerade läsningar av Odenstedt (1997), Gustavson (1996) och Swantesson & Gustavson (2005). Skadekaraktären gör att man inte helt kan utesluta en **k**-runa. Runa 10 och 11 är säkra **a** respektive **r**. Runa 12 är med all sannolikhet **k**. Vid en granskning av laserbilderna framträder runa 12 snarast som **ŕ**. Vid en undersökning i fält kändes emellertid tydligt med fingret att övre delen av staven i mitten är betydligt grun-

dare än de båda bistavarna på ömse sidor om denna. Runa 13 är ett säkert **a**. Enligt fig. 7 kan det förefalla som om denna runa har tre bistavar snett nedåt vänster. Något sådant runtecken existerar inte, och det framgår av figuren att den nedersta »bistaven» är klart tunnare än de båda övre. Runa 14 läses **n**, vilket också är det mest uppenbara i fig. 7. Men en läsning i kan inte helt uteslutas. I så fall står den med stort mellanrum på ömse sidor av huvudstaven. Runa 15 avslutar runinskriften och är ett säkert **o**.

Skramleinskriften har fem eller möjligen sex runor med samma grafiska form som på Järsbergsstenen, nämligen **a**, **r**, **h**, **n**, **o** (**FRHTO**) och sannolikt också **k** (**Y**). Runan **Y** förekommer på Järsbergsstenen och möjligen också på Skramlestenen. En nedåtvänd variant förekommer på rembeslaget från Nydam (datering 310–400; www.runer.ku.dk

och Sorte Muld-fragmentet (375–570; www.runer.ku.dk och *Nytt om runer* 18). Av dessa runor är **k**- och **j**-runan diagnostiskt intressanta ur daterings-synpunkt, **j**-runan dessutom grafiskt anmärkningsvärd. Järsbergsstenen dateras rimligen till början av 500-talet (Jansson 1978, s. 55). En datering till århundradets andra hälft är tänkbar. Skramlestenens inskrift ger intryck av att vara något senare, kanske från 600-talet. Dateringen av många urnordiska inskrifter är osäker, då de ofta bygger på Krause & Jankuhns dateringar från 1966. Dessa har i flera fall reviderats (se Stoklund 2006, s. 355–364 för de danska fynden).

Nästan alla nordiska 500- och 600-talsinskrifter med **k**-runan har varianter av den med fullängd. Formen på **k**-runan är **Y** i KJ 67 Noleby (ca 600), KJ 96 Stentofthen (ca 650) och KJ 97 Björketorp (ca 675). Också ett studium av förekomsten av inskrifter med **j**-former, som delvis bygger på Odenstedt 1990, s. 67–74, är av intresse. Fram till omkring 400 förekommer 15 små vertikala **j** och 5 fullhöga vertikala **j**. Under den följande perioden fram till omkring 750 har ca 70 nordiska **j**-runor full höjd, därav knappt 50 med formen **†**. Att **k** och **j** med formen **Y** respektive fullhöjdsform förekommer i samma inskrift är ytterst sällsynt. På Stentofthen-stenen förekommer **k**-runan i formen **Y**, medan formen **†** signalerar icke-nasalerat *a* (Santesson 1989, s. 221 ff) och fullhögt **j** står som ideografen (begreppsrunan) *jāra*. Det är sannolikt en arkaism, liksom ideografen **Ṁ** för *DagR* i Ög 43. Formerna **Y** och fullhögt **j** förekommer också i den svårbedömda fibulainskriften KJ 17 Fonnås (500-talets senare hälft?). Statistiken är ett memento för en förekomst av **Y** och fullhögt **j** i Skramleinskriften. Sedd mot distributionen av **j**-runan i de äldre inskrifterna gäller det också för förekomsten av **j** i inskriften. I dessa inskrifter står den för halv vokalen **j**. Inuti ord följs den av ett vokaltecken (Odenstedt 1997, s. 172), oftast vokalen **a** (**arbijano**, **swabaharjar**; **tojẽka**).

Tolkningen av inskriften försvåras genom att vittringsskador och sprickor i ristningsytan gör läsningen av vissa delar osäker. Det gäller framför allt första hälften av inskriften. Här tycks runföljden inte ge någon språkligt betydelsebärande mening. Om runa 5 **a** har följts av ett skiljetecken kan runföljden dock ha bestått av två ord. Den

andra hälften verkar däremot grafotaktiskt vara betydelsebärande.

Typiskt för inskrifterna med de äldre runorna är att namn eller benämningar förekommer i dem. Skramleinskriften ändas med en **o**-runa och det är tänkbart att inskriftens slut representerar ett namn eller en individualiserande benämning. Det rör sig då snarast om en feminin *n*-stam på *-o*; jämför namn som **fino** (KJ 86) och **braidō** (KJ 54), men knappast en maskulin *n*-stam (Nielsen 2000, s. 153 ff, 199 not 9; Stoklund 2004, s. 726 m. noter).

Av inskriftens sista sju runor är endast den första osäker. Den kan vara **f** eller möjligen **k**. Inskriften kan här bestå av ett lexikalt morfem *far/kar* eller *fark/kark*. Rör det sig om ett självständigt ord **far** förutsätter det att inskriften genomgått synkope med bortfall av ändelsevokalen; jämför t.ex. fvn. *fār* (<*fāra) »fara». Någon ordbildning till *fark-* är inte känd, inte heller någon säker bildning till *kark-*, även om en sådan kan föreligga i nynorskans *kark* »skrovlig bark; tjock, knubbig karl». Om det rör sig om ett nomen jämte ett predikatsled, d.v.s. att **kan** skulle utgöra verbets början, kan inskriftens slut utgöras av ett svagt *-ōn*-verb i presens 1. pers. sing.

Försöket till tolkning av Skramleinskriften har i realiteten inte lett till något konkret resultat. Det innebär inte att inskriften är meningslös som t.ex. den språkligt meningslösa G 264 Martebo (Gustavson & Snædal ms.) med sina många runliknande tecken. Vad som kan sägas är att inskriftens senare del kan innehålla presens 1. pers. sing. av ett verb av första konjugationen eller ett namn eller en individuell benämning, snarast en feminin *n*-stam. För en tolkning av den förra delen, där de två inledande runorna inte kan teckenbestämmas, kan vi inte ens prestera en hållbar gissning.

Tomtebodafragmenten

Vid undersökningen av ett gravfält vid Tomtebo da i Solna socken hösten 2001 påträffades fragment av minst tre bildstenar av mälardalskaraktär i ljusröd kvartsitisk jotnisk sandsten. Ett av fragmenten (fnr 374) är ristat med en högerlöppande runinskrift på smalsidan (fig. 8). Inskrift:

...e : ru...

Fig. 8. Fragment F374 från Tomtebodas bildsten med runinskriften på smalsidan. Foto Bengt A. Lundberg, Raä, 2001. — Fragment F374 from the picture stone at Tomtebodas, Stockholm. The runic inscription is on the narrow side.

Rester av kantdekor och av en bild- eller figurframställning finns på en vidstående lagringsyta och ett ornamentstreck på den motstående ytan. Rester av kantdekor och av en bild- eller figurframställning finns på två samhöriga fragment, fnr 261 och 312.

Fyndet innebär att förekomsten av en runbildsten av mälardalskaraktär har konstaterats för första gången. De urnordiska runstenarna U 877 Möjbro och U 1125 Krogsta är ju urnordiska runstenar med avbildningar. Löfvendahls geologiska analys av fragmenten (Hamilton 2003), Kitzlers huggspårsanalys av de tre fragmenten och Hamiltons distributionsanalys av sandstensfragmenten från undersökningen (Gustavson et al. 2006, s. 254 ff) talar för att såväl ornering som runor har huggits in vid samma tillfälle och av en och samma ristare. Två fragment av runbildstenen låg i kanten av en stensättning. Fyndet där, ett punsdekorerat spänne av brons och ett kamfragment, visar att det rör sig om en kvinnograv från 600-talet, medan gravskicket med ett benlager av rena brända ben hör hemma i tiden före 500-talet. Bildstenen med runor har avsiktligt

huggits sönder senast på 600-talet, då delar av den användes för att bygga en stensättning.

Av inskriften återstår endast runorna **e:ru**. (Huruvida fyra huggna linjer över ena smalsidan av fragmentet fnr 261 är rester av runor är osäkert.) Ändå är den ofullständiga inskriften runologiskt intressant med tanke på förekomst och form. Fastän uppfattningen att ordskiljetecken inte förekommer i inskrifter före ca 400 (KJ, s. 3) nu har modifierats genom nyfynd som Skovgård/Udby-fibulan och yxskaftet från Nydam (Stoklund 1995, s. 322 f), gäller den så tillvida att skiljetecken snarare hör hemma i runinskrifter efter år 400. En sådan datering passar också den M-formade **e**-runan på fragmentet (Stoklund 2006, s. 360 [Kragehul spear shaft], 361). Formen på **r**-runan med den skarpt vinklade, drygt 6 cm långa bistaven, som är ristad snett nedåt höger från den 8 cm långa lodräta huvudstavens topp, tycks vara unik bland inskrifterna med de äldre runorna. Varken formen på den eller på inskriftens **u**-runa bildar dock någon dateringsgrund.

Inskriftens fåtaliga runor **...e : ru...** ger ingen grund för en säker tolkning. Med tanke på sek-

vensen **wurte runor** »gjorde runorna», på C-brakteaten från Tjurkö (Tjurköbrakteaten KJ 136; 450–550) är det möjligt att en likalydande formulering har varit inristad på den runristade bildstenen från Tomteboda. Vad som återstår av predikatsledet är då ändelsen *-e* av pret. 3 pers. sing. (Brøndum-Nielsen 1950, s. 188) av det omdiskuterade verbet urg.**wurkijan-* med eventuell alternerande paradigm (Bammesberger 1986, s. 77 ff) »framställa, göra; rista runor», vilket kan ha ristats in i formen ***worhte** eller *-* med tanke på dateringen av fragmentet – med de yngre formerna **wurte** eller **orte**, alla med senurnordisk *e*-vokalism.

Slutsatser och sammanfattning

Arbetet med de tre runristade stenmonumenten har belyst olika problem vid tolkningen av urnordiska runinskrifter. I fråga om Strängnässtenen, som till utseendet ser ut att ha tillkommit i sen tid, medför avsaknaden av fakta om proveniensens och om tidpunkten då stenen fick sin sekundära placering samt runföljderna **rilan** och **wodinr** lätt en misstanke att inskriften inte är äkta. En sammanvägning av de språkhistoriska skälen, bl.a. den nya tolkningen av **wodinr** och den geologiska bedömningen, som talar emot en sentida tillkomst, och studiet av huggningstekniken med motsvarighet i bl.a. den ålderdomliga Sparlösastenen, gör att vi bedömer inskriften som äkta. Problemet med Skramlestenen är ett annat. Här säkrar proveniensens och själva runorna att inskriften är urnordisk. Men runföljderna tycks inte kunna ges en begriplig tolkning. Vad som kan sägas är att några av dem kan uppfattas som lexikala morfem, varigenom det finns en språklig grund för analys. Inskriftens slut kan innehålla presens 1 pers. sing. av ett verb av första konjugationen eller ett namn eller en individuell benämning, snarast en feminin *n*-stam. Liknande osäkerheter gäller även för andra inskrifter med urnordiska runor och beror bl.a. på vår bristfälliga kunskap om den miljö i vilken de skapades och ordförrådets ringa omfång i de lätt räknade urnordiska inskrifterna. En komplikation är också att det ofta inte är identifikationen och translittereringen av själva runtecknen som är huvudproblemet, som vid tolkningen av senare runinskrifter. Där är ju språkformernas ljudstruk-

tur och morfologi liksom ordförrådet väl kända genom den stora mängden tolkade inskrifter. Därtill kommer att likheten i språkform mellan nutida nordiska språk och runnordiskan är betydligt större än den mellan dem och urnordiskan. Med avseende på ljudhistoria och morfologi är därför de urnordiska inskrifterna avsevärt mer komplicerade, vilket ofta gör tolkningen svårare. I fråga om Tomtebodafragmentet är väl runföljden **...e:ru ...** i sig inte någon stor nyhet, men det runristade fragmentet innebär en uppseendeväckande förekomst av en runbildsten av mälaraldstyp, som till sin karaktär skiljer sig från runristade gotländska bildstenar och uppländska urnordiska runstenar med bildframställningar. Arbetet med att undersöka de tre monumenten har också visat hur betydelsefullt det är att kunna använda digital skanning och huggspårsanalys för att dokumentera och analysera ristningar.

Tack

Tack till Klaus Düwel, Lena Peterson och Marie Stoklund för synpunkter på framställningen; till Laila Kitzler Åhlstedt för analys av huggspår på Strängnässtenen och Tomtebodafragmenten; till Klaus Düwel också för tillgång till brevväxlingen mellan Otto Höfler och Wolfgang Krause om Strängnässtenen.

(www.sub.sub.uni-goettingen.de/hans/nachlaesse/Krause.pdf).

Referenser

- Bammesberger, A., 1986. *Der Aufbau des germanischen Verbalsystems*. Heidelberg.
- Bjorvand, H. & Lindeman, F.O., 2007. *Våre arveord*. 2. opplag. Oslo.
- Blöndal Magnússon, Á., 2008. *Íslensk orðsifjabók*. 3. prentun. Reykjavík.
- Brate, E., 1911–18. *Östergötlands runinskrifter*. Stockholm.
- Brøndum-Nielsen, J., 1950. *Gammeldansk Grammatik I*. Köpenhamn.
- Düwel, K., 1992. Zur Auswertung der Brakteateninschriften. Runenkenntnis und Runeninschriften als Oberschichten-Merkmale. Hauck, K. (red.). *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangsepoche von der Spätantike zum frühen Mittelalter*. Göttingen.
- 2008. *Runenkunde*. 4. überarbeitete und aktualisierte Auflage. Stuttgart.
- Fischer, S., 2009. Narrative Trajectories between Nodal Points in the Cultural Landscape – The Erikskata of King Ingjald. Ney, A. et al. (red.). Á

- austrvega. Saga and East Scandinavia. Preprint Papers of The 14th International Saga Conference Uppsala, 9th–15th August 2009. Gävle.
- G + namn och nummer, se Gustavson & Snædal ms.
- Gustavson, H., 1996. *Undersökning av runstenen vid Skramle, Gunnarskogs sn, Värmland*. Rapport den 29/9 1996 till Riksantikvarieämbetet (ATA).
- Gustavson, H.; Hamilton, J. & Kitzler Ähfeldt, L., 2006. Fragmenten från Tomteboda. *Fornvännen* 101.
- Gustavson, H. & Snædal, Th., Ms. *Gotlands runinskrifter* 3. Tillgängligt på raa.se
- Hamilton, J., 2003. *Tomtebodagravfältet. Uppland, Solna socken, Polisen 2, RAÄ 39. Arkeologisk förundersökning och undersökning*. Dokumentation av fältarbetsfasen 2003:8. Raä UV Mitt. Stockholm.
- Hardarson, J.A., 2008. Rec. av *insprinc haptbandum*. Referate des Kolloquiums zu den *Merseburger Zaubersprüchen* auf der XI Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft in Halle/Saale (17–23. September 2000). *Kratylos* 53. Wiesbaden.
- Henning, R., 1889. *Die Deutschen Runendenkmäler*. Strassburg.
- Hultgård, A., 2007. *Wotan-Odin. Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 35. Berlin.
- 2009. Formules de théophanie de la Scandinavie à l’Iran. *Comptes rendus de l’Académie des Inscriptions et Belle-Lettres* (Janvier-Mars 2009). Paris.
- Íslensk orðsifjabók. Blöndal Magnússon 2008.
- Jansson, S.B.F., 1978. *Värmlands runinskrifter*. Stockholm.
- Kazanskij, V., 2001. Till frågan om det svenska jarlämbetets ursprung. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*. Lund.
- Kitzler Ähfeldt, L., 2006. *Huggspårsanalys av bildstensfragment från Tomteboda Bolstomtagravfältet RAÄ 39, Solna sn, Uppland*. Rapport från Arkeologiska Forskningslaboratoriet 4. Stockholm.
- 2007. *Huggspårsanalys av ett runfragment från Strängnäs*. Rapport från Arkeologiska Forskningslaboratoriet 8. Stockholm.
- KJ = Krause & Jankuhn 1966.
- Knirk, J., 2009. *Runic inscription from Hogganvik, Mandal, Vestagder* (2009). www.khm.uio.no/forskning/publikasjoner/runenews/hogganvik/report-2.pdf
- Krause, W. & Jankuhn, H., 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen.
- Källström, M., 2007. *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*.
- Löfvendahl, R., 1994. *PM angående runstenen i Skramle, Gunnarskogs sn, Värmland*. Raä-RIK, stenenheten 1994-09-13. Stockholm.
- 2002. *Runfragmentet från Strängnäs*. Opublicerad rapport.
- Löfvendahl, R.; Gustavson, H. & Lundberg, B.A., 2001. *Runstensvittring under de senaste 400 åren*. Raä. Stockholm.
- MacLeod, M., 2002. *Bind-Runes. An investigation of ligatures in runic epigraphy*. Uppsala universitet.
- 2006. Ligatures in early runic and roman inscriptions. Stoklund, M. et al. (red.). *Runes and their secrets. Studies in runology*. Köpenhamn.
- Meid, W., 1957. Das Suffix –no- in Götternamen. *Beiträge zur Namensforschung* 8 (1957). Heidelberg.
- 1967. Wortbildungslehre. *Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre*. Berlin.
- Nielsen, H.F., 2000. *The early runic language of Scandinavia. Studies in Germanic dialect geography*. Heidelberg.
- Noreen, E., 1918. Om Järsbergsstenens inskrift. *Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar* 1916–18.
- Norrøn Ordbok*. 5. utgåva ved Leiv Heggstad, Finn Hødenbø og Erik Simensen. 2008. Oslo.
- Odenstedt, B. 1990. *On the origin and early history of the runic script. Typology and graphic variation in the older futhark*. Uppsala.
- 1994. Runstenen i Gunnarskog. *Arvika Nyheter* 18 april 1994.
- 1995. »Ödvin ristade – jag känner till fara». *Skärvan. Medlemskrift för Värmlands Arkeologiska Sällskap* 1995:3/4. Karlstad.
- 1997. The Skramle inscription – an important find. With some notes on the older runic inscriptions. Rydén, M. et al. (red.). *From Runes to Romance. A Festschrift for Gunnar Persson on his sixtieth birthday*. Umeå.
- Peterson, L., 2006. *Nordiskt runnamnslexikon*. Femte reviderade utgåvan. Uppsala.
- u.å. *Lexikon över urnordiska personnamn*. www.sofi.se/images/NA/pdf/urnord.pdf
- Santesson, L., 1989. En blekingsk blotinskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenstenen. *Fornvännen* 84.
- Schnell, I. & Holmström, R. (red.), 1965. *Södermanland. Ett bildverk*. Allhems landskapsböcker. Malmö.
- Stoklund, M., 1995. Die Runen der römischen Kaiserzeit. Hansen et al. (red.). *Himlingøje – Seeland – Europa*. Köpenhamn.
- 2004a. The runic inscription on the Ribe skull fragment. *Ribe Excavations 1970–1976*, vol. 5. Ribe.
- 2004b. Navnestoffet fra Nydam-indskrifterne og et fragment fra Sorte Muld. *Namenwelten*. Ergänzungsbande Zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 44. Berlin & New York.
- 2006. Chronology and typology of the Danish runic inscriptions. Stoklund, M. et al. (red.). *Runes and their secrets. Studies in runology*. Köpenhamn.
- Strömberg, A., 1962. *Uttalande beträffande runristad sten*. 2/11 1962. Raä/ATA. Stockholm.
- Svensson, E., 1998. *Människor i utmark*. Lund studies in medieval archeology 21.
- Swantesson, J., 2005. Weathering and decay. Break-

- down rates of rock carvings in the southern part of Sweden. *Adoranten* 2005. Scandinavian Society for Prehistoric Art.
- 2010. *Decay of our cultural heritage in stone – exemplified with deterioration rates measured by laser scanning of Swedish Bronze Age rock carvings*. Saarbrücken.
- Swantesson, J. & Gustavson, H., 2005. Interpretation of ancient runic inscriptions by laser scanning. Bowman, A. & Brady, M. (red.). *Images and artefacts of the ancient world*. Oxford.
- U = Wessén & Jansson 1940–54.
Våre arveord. Bjorvand & Lindeman 2007.
- Wessén, E. 1958. *Svensk språkhistoria. II. Ordböjningslära*. Stockholm.
- Wessén, E. & Jansson, S.B.F., 1940–54. *Upplands runinskrifter*. Stockholm.
- Ög = Brate 1911–18

Summary

C. 370 runic inscriptions in the Older Futhark are known. C. 50 are on stones or rock outcrops, 20 of these from within Sweden's current borders. Few have any consensus interpretation. Among the reasons are our limited knowledge of the era's culture, abrasion, weathering or that an inscription simply makes no sense. In some cases the authenticity of an inscription has been called into question. The three short inscriptions presented in this article illustrate these problems.

In 1962 a 21 cm long inscribed stone was found when dismantling an iron stove in a house in the city of Strängnäs, province of Södermanland. The inscription on the quartzitic Jotnian sandstone reads from the right: ...**riIar · wodinr** · The runes are all clearly readable though minor parts of the beginning of the inscription are lacking. Due to the apparent freshness of the inscription and the unclear circumstances of the find, it has long been doubted whether the inscription is genuine. Several recent geological and technical investigations indicate, however, that it most probably is. If the inscription is a later fake the maker must have had a very good knowledge about runes and ancient language. The first part of the inscription can be interpreted as *erilaR*; an almost mythical word that has been frequently discussed and is found in at least six other inscriptions. The lexical morpheme of the second word is most probably **wōð-* to which belong the Old Norse *u*-stem *ōðr* "furious, wild, possessed"; "sense, thought, poetry, poem" and the *n*-stem Early Runic **wōðin-* "inclined/disposed to (divine?) possession", but also Old Norse, *Óðinn*, the name of the god. A possible interpretation of the complete text is "the *eril* with disposition for (divine?) possession".

In 1993 a rune stone was found during archaeological excavation of a small High Medieval

house foundation at the woodland site of Skramle, Gunnarskog, near the town of Arvika, province of Värmland. The stone is a fine-grained, greyish gneiss with a distinct parallel structure. It exhibits obvious weathering damage and has several pits where the biotite has weathered away. One of these pits is in the middle of the inscription. Due to the damage it is difficult to read the text of the stone with the naked eye only. For this reason the entire inscription was laser-scanned in 1996. Computer treatment of the laser data has been helpful for a safe reading of the text:

—j þ a a hār farkano.

The reading differs somewhat from earlier ones done without the aid of modern technical equipment. By comparison of the graphic form of the runes with other inscriptions made with the Older Futhark, a seventh century date can be suggested for the Skramle stone. It is difficult to make any sense of the first part of the inscription; here too the weathering is most severe. The second part may be a feminine *n*-stem or perhaps a weak verb in *-ōn*.

During excavations in 2001 of a cemetery at Tomtebodå on the outskirts of Stockholm, fragments of at least three picture stones were found. The rock type is pale red quartzitic Jotnian sandstone. One of the fragments carries a short runic inscription **e : ru...** The find of the inscribed fragment is the first instance of a picture stone with runes on the Swedish mainland. Technical analyses show that both decoration and runes were carved at the same time by the same craftsman. Other finds from the site indicate that the stone was vandalised no later than the 7th century. Of course, the very short preserved text gives no ground for a safe interpretation. It might, however, be a part of the words **wurte runor** "made the runes".